

ERDÉLYI MUZEUM

AZ ERD. MUZEUM EGYLET IGAZG. VÁLASZTMÁNYA MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

FINÁLY HENRIK,

M. K. EGYET. TANÁR, A MUZ. EGYL. TITKÁRA, A M. TUD. AKAD. L. T.

Megjelen havonként.

Október I.

Ára évenként 1 frt 15 kr.

Tartalom: Az Archaeologia az 1878 ki párisi közkiállításon. II. — A philosophia és a philosophiai tudományok jelene. (Vége) — Figyelmeztetés Dr. Czobor Béla művére. — Az erdélyi muzeum részére 1878 június—augusztus havaiban beküldött adományok jegyzéke.

Kérem az erdélyi muzeumegylet történelmi szakosztálya t. cz. tagjait, hogy az ügyletrendszer megállítása és a munkafelosztás iránti tanácskozás végett Szombaton, folyó October hó 12-ikén délután 5 órakor mentől számosabban az egyleti olvasószobában tartandó szakosztályi ülésre megjelenni sziveskedjenek.

FINÁLY HENRIK,
szakoszt. elnök.

Az Archaeologia az 1878-ki párisi közkiállításon.

II.

Mint hogy itt azoknak a t. olvasóinknak irunk, a kik személyesen nem látogathatták meg Párist, szabadságot veszünk magunknak egy kis helyrajzi kitérésre.

Az a helyiség, a hol már 1867-ben volt Párisban a világtárlat és a hová czélszerűségeért az 1878-ki is elhelyezték, az u. n. champ de Mars (a Mária mezeje) a világváros nyugati részében fekszik és eredeti rendeltetése szerint voltaképpen katonai gyakorló és díszter. E tér egy derékszögű négyszög, a melynek két hosszabb oldala, mintegy 1200 méternyi hosszúságban délkeletről északnyugat felé irányul, a rövidebb két oldal mintegy 550 méternyi. E tér délkeleti oldalát elfoglalja az école militaire, egy katonai főiskola, a melynek homlokzatát a tulajdonképpeni tértől az Avenue de la Motte Piquet választja

el, két hosszabb oldalát az Avenue de la Bourdonnaye kelet-ről és az Avenue de Suffren nyugatról szegélyezik, negyedik északnyugati oldalát a Szajnától csak a Quai d' Orsay választja el; ez utóbbi oldal kellő közepén van a Pont d' Jéna (a jénai hid), a mely átvezet a Szajna jobb partjára. Itt, t. i. a jobb parton, a talaj meglehetősen magasra emelkedik, kezdődik t. i. már a Szajna partján az a hágó, a mely a közel eső Passy magaslatáig tart. 1867-ben, a mikor a Páris szépítésére célzó utcaszabályozások még csak félig voltak végrehajtva, a volt a terv, hogy a Szajna felé lejtő oldala e magaslatnak, az u. n. Trocadéro egy nagyszerű, mintegy 100 méternyi széles lépcsőzettel parkültetvények közt emelkedjék a tetőn tervezett félkör alakú tégis (rond point, a melytől, mint az új Páris más hasonló bogpontjaitól csillagsugarasan induljon öt széles egyenes út (avenue; sőt a lépcső már meg is volt, a parkültetvények is be voltak rendezve. E tervvel azonban az 1878-ki világtárlat kedvéért felhagytak. Azt óhajtván t. i. a tárlat rendezői, hogy a világtárlatok nagyszerűségének során az 1878-ki is túltegyen valamenynyi elődjén, legelőbb is a felfogott térség nagyságával akarták az eddigieket felülmulni és erre a champ de Mars igen szűk volt nekik. Hozzá foglalták tehát a Trocadéro lejtőjét is. De már ez által a tárlat területe a Szajna mindkét partjára kiterjedvén a tárlati tér kerítése, a mely, közbevetőleg legyen mondva, 10 kilométernyi, elzárta volna azt a két vagy három nagy közlekedő utat, a mely e tájon a Szajna partjai hosszában halad, t. i. a jobb parton a Quai de Billy, a bal parton a Quai d' Orsay útját. Ennek kikerülése végett a Szajna partjai felé eső részeit a területnek részint feltöltések, részint faalkotmányok által megemelték mintegy 4—5 méternyire eredeti színe felibe és ez emelkedések közt több rendbeli áthidalások alatt úgy haladhat át az említett két út a tárlat terén, hogy félbe nem szakasztja a terület egységét és a rajtok közlekedő közönség kizárva marad. A jénai hidat pedig, a mely a terület Szajnán innen és Szajnán túl eső részeit egybe-kapcsolja, egy az állandó kőhídra rárakott vastámaszokon nyugvó fahíddal borították be, a melynek deszkázata a tárlat emelt talaja színében fekszik és három oly széles, mint az alatta levő kőhid.

A Trocadéro lejtőjének tetejére tömör kőanyagból egy nagyszerű épületet emeltek, a melynek „palais du Trocadéro“ a neve. Ez épület áll egy kör alakú óriási díszteremből, a melynek átmérője 58 méter, magassága 55 méter, és a melynek tetejét a „hír“ (la renommée) Merciertől készült óriási szobra díszíti. E mellett emelkedik két nyulánk torony 82 méternyi magasságra a föld színe felébe, tehát a Trocadéro tetejétől számítva, és aztán csatlakozik jobbról-balról két hosszú csarnok,

a mely félkör alakra görbül, és a tárlat tere felé egy 110 korinthiai oszlopon nyugvó nyílt folyosót fordít, holott belső tere termekre felosztva a régészeti tárlat felállítására szolgált. Ez épület utczafeleli homlokzatától az école militaire-vel szemben levő homlokzatáig a champ de Mars-i csarnokonak az egyenes távolság 1800 métre, vagyis körülbelül $\frac{1}{6}$ mértföld; jó gyalogosoknak rendes lépésben haladva éppen félórányi séta.

A Trocadéroi palota csarnoka két végén két kisebb pavillon fordítja homlokzatát a Szajna felé. A talaj lejtése miatt e pavillonok emeletesek, holott a csarnok maga csak talpazaton álló földszinti épületet mutat.

Legmeghatóbb e trocaderoi palota látványa, ha az ember a jeni híd közepéről nézi. Akkor egyenesen szemben áll az épület kimagasló központi főtestével és a két oszlopcsarnok azt a benyomást teszi, mintha át akarná karolni az egész tárlatot.

Ha a régészeti tárlatot rendszeresen kívánjuk megcsémélni, a hídról jobb felé tartunk, az oszlopcsarnok jobb felőli végpavillonja bejárata felé. Az ajtón belépve egy tágas előcsarnokban találjuk magunkat, a mely egyszersmind lépcsőház is, és a melyben egynehány feliratos kőemlék van felállítva, valamennyi a római Galliából. Ez előcsarnok falait, valamint a többi termék falait is, a hol hely volt, beaggatták régi szőnyegekkel, a melyek a leghíresebb gyárakból kerültek, hirneves mesterek rajzai után készültek. Itt mindjárt feltűnik egy pompás haute lisse szőnyeg a XIV-ik százból, arrasi gyártmány (tudva levőleg az arrasi műipart tönkre tette a város kirablása XI. Lajos alatt 1479-ben), a mely a szent családot ábrázolja; továbbá XV. százbeli három flandriai szőnyeg, kiválóan finom készítmény, a mely hajdan a Maillans d' Anglefort családé volt, a mint az alján látható ezímer — aranyban vörös póla, a melyen három ezüst félhold; paizstartó oroszlán és egyszarvu — mutatja; van még egy XVII. százbeli gobelin, Mosin aláírással, egy vadászati jelenet életnagyságu alakokkal Leideni Lucas után, a többi brüsseli és flandriai szőnyeg a XVI. és XVII. százból, mindenik magában véve egy-egy remekmű. Nagyon természetesen nem terjeszkedhetünk itt ki minden egyes darab részletes leírására. Ez köteteket töltene meg, nekünk pedig csak aránylag csekély tér áll rendelkezésünkre.

Innen az egyenes irányban emelkedő lépcső felvezet egyenesen a 2-ik számú terem közepébe; megkerüljük tehát a lépcsőzet nyílását körülvevő karfát és bémegyünk a végpavillon első emeletét elfoglaló 1-ső számú terembe, a melyben az őskori tárgyak vannak

Legyen szabad itt azt a megjegyzést beszönnöm, hogy az itt szóban forgó régészeti tárgyakat sokkal jobban jellemzi az

„őskori“, mint a „történelem előtti“ kifejezés, a melynek, ha csak egy kissé utána gondolunk, látni való, hogy nincs helyes értelme.

A ki avval az érdekltséggel lép e terembe, a melylyel őskori régészettel foglalkozó szakember viselkedik az itt kiállítottak fajta tárgyak iránt, annak első benyomása lesz egy neme a szédülésnek. Anynyi és anynyiféle tárgy van itt szűk helyre összetömörítve, hogy a kirakás tömött volta miatt még sokkal többnek látszik, mint a menyinyi valósággal van — pedig valósággal is roppant sok van.

Mindenek előtt feltűnik, hogy noha a terem éppen nem kicsiny, anynyira tele van rakva szekrényekkel, hogy köztük alig marad út a néző közönség számára és látogatottabb napokon (vasárnapokon és ünnepnapokon) valóságos lehetetlenség egy-egy szekrényhez hozzáférni, ha csak oda nem tolatja magát az ember.

Dzalyalszki úr nagy fali szekrényén — lengyelországi őskori bronztárgyak- és egy szabadon álló asztali üvegszekrénykén — a melyben a magyar nemzeti muzeum őskori arany és ezüst ékszerei vannak kiállítva — kívül, minden a mi e teremben van, Franciaország földjéből származik. Elkezdve az ütögetés és szilánk lepattintás útján előállított kezdetleges kovanyilhegyen, egészen a vésésekkel diszített legtokélyesebben kicészolt kőfegyverig és a bámulatos vékonyságu kötűig minden fajtája a kőszerszámnak és kőfegyvernek, csont, szarvasgáncs, mindenféle agyarak szerszámmá, fegyverre feldolgozva; az u. n. bronzkor összes gazdagsága, fejszék, lándzsa és nyílhegyek; mindenféle faja a karika pénznek, mindentéle alakja a csatognak, kardok, török, kések, ővök, siskak, lőszerszámok és koszikészülékek bronzból, közte egyes arany- és ezüst tárgy is; karpereczek, boglások, lánczok, nyakékek, fülbevalók, tűk, gyűrűk, karpereczek és más ékszerek — szóval minden a mi e sorozatba tartozhatik, roppant sokaságban és változatosságban van itt felhalmozva. — Nagyon természetes, hogy ha itt a egyes tárgyakat ki akarunk emelni, nem az apróságok, hanem feltűnő nagy tárgyak, vagy egynemű sorozatok fogják főfigyelmünket igénybe venni.

Tehát első sorban nevezetes a (az ajtótól) jobbra egy ablakmélyedésben felállított nem igen magas, de meglehetősen tágas üvegszekrényben egy kibontott ó-galliai sir. A kiállító Fourdrignier Ed. úr, a ki maga ásatta ki ez érdekesítő régiséget, gondoskodott róla, hogy a sirban lelt minden tárgy még a legkisebb is, a maga eredeti helyén és helyzetében álljon e főszépmásolatban. A mint az ember közeledik a szekrényhez, legelőbb is megragadja a figyelmét két vasabroncs, mintegy mé-

ternyi átmérővel, egymással párhuzamosan élén állva, mintegy másfél méternyi távolságra egymástól; az ablak felől levő egy kissé összegörbítve, a beusó egész ép kerekiségben; köztük egy halom összeomlott csont és fadarab; balról egy ember koponya, szembetűnőleg ahhoz a csontvázhoz tartozva, a melynek lábszár-csontjai jobbra nyulnak. Nem kell semmi magyarázat; az első pillanatra világos, hogy itt egy hős sirja előtt állunk, a kit harcmezekerén ülve temettek el, szekeresből, lovastól, fegyverestől, sőt valószínűen még egy rakás más tárggyal is együtt, a mely az életben kedves volt előtte. Nevezetes, hogy a sírban más vastárgy nem látható, csupán a két kerek arbronsa, és a lovak zabolái, tán egy pár szeg is. Szokott elméletünk szerint tehát e lelet aránylag későkori, a mi azonban semmit sem von le érdekes voltából. De önkénytelenül ébred az emberben az az óhaj, hogy bár lehetne minden régészeti leletet így felállítani minden muzeumban.

Egy igen érdekes gyűjtemény a czölöpépítményekből került apró tárgyak gyűjteménye egy külön szekrényben. E tárgyak a bieli tó medréből valók.

A csont- és szarutárgyak gyűjteményében különösen érdekesek azok a darabok, a melyeken bekarézolt kezdetleges rajzok láthatók, a művészet legrégibb kezdetleges nyomai az illető néptörzsnél.

A terem közepén szabadon álló szekrények egyikében magára vonja a figyelmet egy nagy fonkó; egy Vienne-ben 1839-ben talált gyönyörű széntartó medenceze bronzból dombormívű oldaldíszítményekkel.

A tárlat rendezői az őskori régiségek közé sorozták azokat a tárgyakat is, a melyek kétségtelen utánzásai görög és római készítményeknek, tehát szorosán véve igen ifjúkoriak arra, hogy az őskoriak közé tartozhassanak, csupán azért, mivel nem római és görög készítmények, hanem u. n. barbar művek; ez okból van e teremben számos római mythologiai tárgy, két Jupiter, két Apolló stb., a melyekhez Gallus istenségek szobrai is sorakoznak; felette érdekes egy Neuvy-en-Sulliasnál 1861-ben talált bronz ló, a melynek talpazatán egy felirat jelenti, hogy Rudiobus istennek volt felajánlva, és egy egész sorozata barbar bálványoescáknak, a melyeken nagyrészt bekarézolt feliratok vannak.

Kiválóan nagybecsű az itt kiállított barbar érmek sorozata, a mely roppant gazdag választékban mutatja be a galus törzsek legrégibb veretű pénzeit, a macedoni staterek kezdetleges utánzásain kezdve a galliai törzsek római uralom alá jutása koráig, a mikor római minták után készülnek a bélyegek.

Már csak e vázlatos ismertetésből is láthatni, hogy ez az egy terem annyira tanulmány-anyagot foglal magában, a mennyi hetekig tartó folytonos és szorgalmas munkára is alig mérhető ki. Különben egy kiállítás nem is lehet színhelye beható tanulmánynak; igen sokat lát az ember egyszerre, és igen sokan nézik egy időben.

A 2-ik számú teremben a klasszikus ókor maradványai veszik igénybe figyelmünket.

A szives olvasó itt annál kevésbé fogja várni az egyes tárgyak részletes leírását, mivel a feltűnőbb és nevezetesebb darabok már ismételve képből és leírásban ismertette vannak. Az élvezet, a melyet a tárlat ez osztálya nyújt a figyelmes szemlélőnek, nem annyira abban áll, hogy újdonságokkal ismerteti meg, mint inkább abban, hogy a maga valóságában mutat be oly tárgyakat, a melyeket az ember hírből, képből vagy leírásból már ismert.

Franciaország vidéki muzeumait meglátogatni annak, a ki e tárlatot látta, merőben felesleges. Azonban muzeumok mindig és mindenütt könnyen hozzáférhetők. Sokkal fontosabb, hogy itt a legnevezetesebb magángyűjtemények legkiválóbb darabjaival találkozunk, és hogy e magángyűjtemények nem szorítkoznak úgy mint a vidéki muzeumok csupán Franciaországban talált leletekre, hanem, mondhatni, az ókori világ minden nevezetes pontjáról szedték össze az ókori művészet legszemélyesebb remekait. Tegyük hozzá, hogy a francia gyűjtők többnyire nem érték be a kereskedés útján helyökbe hozott érdekes tárgyak megvásárlásával, hanem személyesen, vagy megbízható és szakértő küldöttek által felkeresték a legnevezetesebb lelhelyeket a hely színen, ott kutattak és ásattak, és vagy szépszerivel vagy csellel és erőszakkal, hol nyiltan, hol lopva hoztak el mindent, a mi megérdemelte az elszállítást. Nem csoda tehát, ha itt műkincseket látunk Nubia határaitól a Balkán hegységig és az Ararat bérceitől a Hercules oszlopáig minden országból, minden néptől, a melynek valami emlékét fentartotta az ókor történelme.

Olvasóink emlékeznek, hogy a lépcső éppen e 2-ik terembe vezet. Ezért foglalja el e terem közepét egy négyszögű nagy nyílás a padozatban, a melynek három oldalát csinos karzat veszi körül. E lépcsőnyilással szemben mindjárt szembe ötlik egy görög remekmű töredéke, egy emberláb aranyozott bronzból Nagy-Görögországból (Alsó-Italia), a mely a görög művészet virágzásának fénykorára vall (tulajdonosa Piot Ódön).

Az első teremből belépve jobbról a falon egy pompás dombormű vonja magára a szemet. Atheneből származik (tul. Cossé Brissac gróf).

A következő fali szekrény tarka-barka gyűjteménye mindenféle és mindenfajta tárgyaknak, szobortöredékek, álarczok (imagines?) bronzból és vasból (ez utóbbi különösen érdekes), színes üvegedények (szentek sirjaiból, tehát a kereszténység első századaiból), mindenféle alakú eszerépedények, csaknem valamennyi francziaországi lelhelyekről. Különösen érdekes egy egész sorozata mythologiai apró szobrocskáknak fejér agyagból, (a milyenből a fejér eszeréppipák készülnek), valamennyien gallo-római bálványoescák.

Bammeville úr legközelebbi szekrényében látjuk a legelső tanagrai szobrocskákat.

Tanagra! E név, a hányszor kimondjuk, egy sajtóságos nemébe ejt az ámuló elragadtatásnak. Hiszszük, számosan olvasóink közül emlékeznek e névre, mint a mely az Asopos partjain Bocotiának határvidékén Attika felé egymeredek magaslaton fekvő gazdag iparos és kereskedő város neve sokszorosán van említve az ókor irodalmában. Pausanias (IX. 22., 1—3.) körülmenyesen leírja épületeit és nevezetességeit, ugyanaz (u. o. 4) azt is beszéli, hogy jó módu és élelmes lakói kiválóan gyönyörködtek kakasviadalokban, azt is tudjuk, hogy környékén jó bor termett, a melylyel élénk kereskedést is űztek; még Strabó idején is virágzó város volt. Mikor pusztult el, nem tudjuk; de a legujabb időben ismét nevezetessé lettek romjai, főleg a műrégészekre nézve. Területén találtak ugyan már több ízben egy-egy csinos eszerépszobrocskát, de Görögország földjén az ily leletek gyakoriak, s így nem ébresztettek valami különös figyelmet, a míg Lenormant Fr. onnan egy *Ἐρμῆς κροφόρος* szobrot hozott, a mely remek voltával általánosan feltűnt. Az eredeti felfogás szerint t. i. főleg mint pásztorok istene is tisztelt Mercurius t. i. az ókorban sokszor úgy is van ábrázolva, a mint egy kost a vállán viszen, mintegy magával hordozza a termékenyítő nemző erő képviselőjét; kiválóan híres volt egy ilyen kost vivő Hermes szobor, a melyet Phidias híres kortársa Calamis éppen a Tanagraiak számára készített, a mint Pausaniasnál (i. h.) olvassuk: „*ἔς δὲ τοῦ Ἐρμοῦ τὰ ἱερὰ τοῦ τε Κροφόρου καὶ ὃν πρόμαχον καλοῦσι, τοῦ μὲν ἔς τὴν ἐπιπλασιν λέγουσιν, ὡς ὁ Ἐρμῆς σφίσιν ἀποτρέψαι νόσον λοιμώδη περὶ τὸ τεῖχος κροῶν περιεργαίων, καὶ ἐπὶ τούτῳ Κάλαις ἐποίησεν ἔγχαλμα Ἐρμοῦ φέροντα κροῶν ἐπὶ τῶν ὤμων*“ (azaz: A mi pedig a Hermes templomait illeti, a melyek egyikét „koshordozó“, másikát „előharczos“ czímen neveznek, az első melléknévre nézve azt mondják, hogy Hermes úgy háritott el rólok egy ragályt, hogy egy kost hordozott el a város falai körül, és ezért készített Calamis egy Hermes szobrot, a mely kost viszen a vállain.) Mellesleg jegyezzük meg, hogy e szobrok a keresztény symbolikában szereplő u. n. jó pásztor mintái. E leletnek az lett a következése

hogy sok utánjárással sikerült kisajátítani 1873-ban a lelhelyet, az ókori temetőt, a melyet rendszeresen felásatván, ezrivel találtak azokat az elragadó szépségű szobrocskákat, a melyek műértőt és laikust egyaránt elbájolnak.

A philosophia és a philosophiai tudományok jelene.

Th. Ribot, *La psychologie anglaise contemporaine*, Paris, 1870.

(Vége)

VIII.

A tágas értelemben vett psychologia, a szellemnek összes tüneményeit minden állatnál felöleli, azokat nemcsak a felnőtteknél, hanem a fejlődés különböző phazisaiban levőknél is vizsgálja, mi által tágas, csaknem határtalan tért nyit a kutatásra. Így állván a dolog, nem meglepő-e, ha látjuk, hogy eddigelő a legjobb hirben álló psychologiai értekezések is szertelenül rövidre fogják? Még meglepőbb lesz ez a rövidség, ha a psychologok műveit a természetvizsgálók bő és részletekkel megrakott munkáival összehasonlítjuk. Honnan ez a különbség, hanem ha az alkalmazott módszertől? Az egyik fáradhatatlan kitarással gyűjti a tényeket, jegyzi a kivételeket és eltéréseket: a másik bizonytalan vázlatra és néhány elvont mintára szorítkozik. Azonban annak az elvnek, a mi a lelkes lényekben érez, tesz, akar és gondolkodik, nincsen-e csaknem számtalan változata, melyek csupán hajszálig menő kutatásokra derülnek ki? Hihető-e, hogy az emberi lelket rövidebben le lehessen írni, mint egy növényt?

Miután a haladásnak minden tudományban elmaradhatatlan eredménye a munka megosztása és ismét megosztása, előre látható, hogy egy kiterjedt, valóban teljes psychologia több ágra szakad, hogy abban altudományok alakúlnak, melyek tüzetes tanulmány tárgyai lehetnek. Vakmerőség lenne előre megjelölni ez osztályokat; de némelyiket szinte előre láthatjuk.

Mill Stúárt János, miután azokon a magvas lapokon melyeket a psychologia módszertanának szentelt (*Logika rendszere* VI. könyv, I. 3. 4 és 5. fe.) megmutatta, hogy ezen tanulmánynak tárgya „a sorozatok egyformasága“, megjegyzi, hogy a tudomány tökélye és legszélső tökélytelensége közt felvehetni egy közvetítő esetet. Példa erre az árapály elmélete: ha ennek a tüneménynek csak általános okait tekintjük, egész bizonyossággal előre megmondhatjuk; de a helyi vagy mellékes körülmények (minő a partok alakulása, vagy a szél iránya) annyira módosítóan hatnak, hogy az általános számítás eredményeit felforgatják. „Az árapály tudománya még nem exact tudomány, és pedig nem a természettel járó tősgyő-